

TÜRK DİLİNDE NOKTALAMA İŞARETLERİNİN KULLANIMI VE TARİHİ GELİŞİMİ

Yrd.Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU*/
Betül BÜYÜKELÇİ**

Öz: Eğitim öğretim, yazılı kültür ve sanat hayatımız içerisindeki teknik öğelerden biri olan noktalama işaretleri, bir dilin gelişmiş bir yazı ve kültür dili olarak kendini göstermesinde görmezden gelinemeyecek bir işleve sahiptir. Türkçede ve genel anlamda dünya dillerinde noktalama işaretlerinin kullanımı süreklilik gösterdiğinden bu araştırmamızda noktalama işaretlerinin tarihi evrimine ve gelişimine bakarak, noktalama işaretlerini kullanma denemelerinde ilk olma özelliği taşıyan eserlere odaklandık. Türkçenin bilinen en eski yazılı belgeleri olan Orhun Türkçesinden Eski Uygur Türkçesine, oradan Eski Anadolu Türkçesine, Klasik Osmanlı Türkçesi metinleri ile Tanzimat, Servet-i Fünûn ve Millî Edebiyat Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi Türkçesine ait olan metinler, noktalama yönünden araştırılıp incelendi. Bu çalışmanın Türkçede noktalama işaretlerinin tarihi yönüne ışık tutacağı ve konunun güncellenmesine ve derli toplu bir şekilde gözden geçirilmesine olanak sağlayacağı düşünülmektedir. Yazının sonuna, verilen bilgilerin somutlanmasını sağlayacağı düşüncesi ile noktalama işaretlerinin kullanıldığı edebî ve tarihi metinlerden örnekler de eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Noktalama İşaretleri, Köktürk Dönemi, Uygur Dönemi, İslâmî Dönem, Tanzimat Dönemi, Servet-i Fünûn Dönemi, Millî Edebiyat Dönemi, Cumhuriyet Dönemi.

THE INTRODUCTION AND HISTORICAL DEVELOPMENT OF PUNCTUATION MARKS IN TURKISH LANGUAGE

Abstract: Punctuation marks as one of the technical components of our written cultural and artistic life is of vital importance in the development of a certain language as a sophisticated language of literacy and culture. In Turkish and generally in all world languages the use of punctuation marks enjoys continuity; therefore in this study we investigated the historical evolution and development of punctuation marks and focused on some works which the are the first examples in terms of the use of punctuation marks. Texts written in Orkhun Turkish which are known to be oldest written document in Turkish, to Old Uyghur Turkish and then Old Anatolian Turkish texts and Classical Ottoman Turkish Texts alongside with texts from literary eras such as Tanzimat, Servet-i Fünun, National Literature and Republican Literature were investigated in this

Geliş tarihi: 31. 12. 2017

Kabul tarihi: 02. 01. 2018

*. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, sdurukoglu@gmail.com

** . İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, betul.buyukelci18@gmail.com

study. We believe this study will shed light on the historical development of punctuation marks in Turkish and will present a thorough and updated review of the issue. In the appendix, we presented some texts which are of literary and historical value in order to give concrete examples for the discussion in the study.

Key Words: Turkish Language, Punctuation Marks, Köktürk Era, Uyghur Era, Islamic Era, Tanzimat Era, Servet-i Fünun Era, National Literature Era, Republican Era

1. Giriş

Noktalama işaretleri, sözlü dilin yazı diline düzgün bir şekilde aktarılabilmesi için gereklidir. Harfler, boşluklar, yazı tipi değişkenleri gibi baskı unsurları yanında noktalama işaretleri, konuşmayı destekleyen vurgu, tonlama, el-kol, kaş-göz-yüz hareketlerinin yazı diline aktarılmasına yarayan araçlardır. Noktalama işaretleri, anlatılmak istenen düşüncelerin, paylaşılmak istenen duyguların yazıya aktarılmasında yazana; yazılanları doğru okuma ve anlamada okuyana kılavuzluk eden yol işaretleridir. Yaşanan heyecanı okurda da oluşturmanın yolu noktalama işaretlerini etkili kullanmaktan geçer:

“İnsanların birbirleriyle anlaşma aracı olarak kullandıkları dilin, anlama ve anlatma şeklinde iki ayrı boyutunun olduğu yaygın olarak bilinmektedir. Yazma; dilin anlatma boyutu içinde yer almakta ve iletişimin güçlü vasıtalarından birini oluşturmaktadır. Sözün resimleştirilmiş biçimi olarak tarif edilen yazılı anlatımlarda, anlatımı kuvvetlendirmek ve anlatılanların doğru anlaşılmasını sağlamak için uyulması gereken bazı kurallar vardır. Bu bağlamda dil bilgisi ve yazılı anlatım sürecinde noktalama işaretlerini kullanmak da büyük önem taşımaktadır. Noktalama işaretlerinin kurallara uygun olarak ve yerinde kullanılması, anlatımın eksiksiz ve doğru anlaşılması açısından önemlidir.

Dil bilgisi öğrenme alanında yazım kuralları ile birlikte yer alan noktalama işaretlerinin doğru kullanılmasının önemini Banguoğlu; “Noktalama, başlıca sözün boğum noktalarını, bazı durgu ve durakları, cümle çeşitlerini göstermeye, dolayısıyla sözün vurgu ve tonlarını az çok hatırlatmaya yarar. Bu işaretleri her dilin ezgi ve söz dizimi özelliklerine göre kullanmak gerekir.”¹ şeklinde ifade etmektedir.”²

Bu kadar önemli olan bir konunun başlangıç tarihini de bilmek gerekir. Bu yüzden çalışma programımı oluştururken ilk önce Türkçe-

1. Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, TDK Yayınları, Ankara 1998, s. 3.

2. Esin YAĞMUR ŞAHİN vd., Noktalama İşaretlerinin Öğretiminde Grup Araştırması Tekniğinin Öğrenci Başarısına Etkisi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal

nin bilinen en eski yazılı belgeleri olan Orhun Türkçesinden eski Uygur Türkçesine, oradan Eski Anadolu Türkçesine, Klâsik Osmanlı Türkçesi metinlerine, Tanzimat, Servet-i Fünun ve Millî Edebiyat Dönemlerine ait olan metinler, noktalama yönünden araştırılıp incelenmiştir. Noktalamanın tarihsel gelişimini belirlemede Şemseddin Sami'nin, 1886 (1303) yılında yayımladığı "Usûl-i Tenkit ve Tertib" adlı çalışmasından büyük ölçüde yararlanılmıştır.

Bu konuyla ilgili çok az sayıda kaynak ve farklı çalışmalar içerisinde değinilmiş kısımlar bulunmaktadır. Bu konu hakkında doğrudan ulaşılabilecek ve "Türk Dilinde Noktalama İşaretlerinin Tarihi" başlıklı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada en çok yararlandığımız kaynak olan Mahir Kalfa'nın Noktalama İşaretlerinin Türkçenin Öğretimindeki Yeri ve Önemi" başlıklı çalışması da geniş ölçüde, araştırmacının yayına hazırladığı Şemseddin Sami'nin Usûl-i Tenkît ve Tertîb adlı eserine dayanmaktadır. Bu konudaki ilk ve ayrıntılı çalışma da budur. Yaptığımız dağınık olanı toparlama mahiyetindeki bu çalışma bildiğimiz kadarıyla alanında bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Çalışmamızın Türkçede noktalama işaretlerinin tarihi konusuna ışık tutacağına ve bu alandaki boşluğu dolduracağına, eski bilgileri güncelleyeceğine inanıyoruz.

2. Noktalama İşaretlerinin Kısa Tarihi

Noktalama işaretlerinin tarihi, milâttan önce ikinci yüzyılda yaşamış Yunan bilgini Aristophanes'le başlar.³ Bizde ise noktalama işaretleri Batılı anlamda ilk kez Tanzimat Dönemi'nde Şinasi ile birlikte kullanılmaya başlamıştır. Bu dönemde batıdan edebiyatımıza giren gazete, tiyatro, hikâye ve roman gibi türlerde, noktalama işaretleri, öncelikle çeviri yoluyla kullanılmış, çevrilen eserlerdeki noktalamalar etkili olmuştur. Bu dönemde ilk olarak konuyu dile getiren Şinasi'dir. Şinasi, Şair Evlenmesi adlı oyununun başında noktalama işaretlerinin birkaçından (ayraç, uzun çizgi, nokta) söz etmiştir.

Noktalama işaretleriyle ilgili kuralların yerleşmesi zaman almış, Servet-i Fünun ve Millî Edebiyat Dönemlerinde Tanzimat'a göre gelişmeler olmuştur. Özellikle bu dönemin yazar ve şairleri, gerek kendi

Bilimler Enstitüsü Dergisi, Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute, Yıl/Year: 2011 ♦ Cilt/Volume: 8 ♦ Sayı/Issue: 15, s. 258.

3. Şemseddin Sami, Usûl-i Tenkît ve Tertip, Yayına Hazırlayan Doç. Dr. Mahir Kalfa, Akçağ Yayınları, Ankara 201, s. 13.

eserlerinde gerek gazete ve dergilerdeki yazılarında, noktalamaya özen göstermeye çalışmışlar, kuralların yerleşmesi çabalarına katkıda bulunmuşlardır.

Noktalamayla ilgili terimlerin büyük bir kısmı Fransızcadan dilimize girmiştir. Bu kavramların adlandırılmasında Fransızca terimlerden bazıları (virgöl, parantez, ayraç / apostrof), önceleri kabul görmüş; daha sonra, virgöl dışında pek çok noktalama terimi Türkçeleştirilmiş; "soru, ünlem, ayraç, kısa çizgi, uzun çizgi, tırnak, kesme" adları, terim olarak dilimizde tutunmuştur. Son zamanlarda bunlara bir de "yay ayraç" eklenmiştir. Arapça asıllı olan "nokta" kelimesi, "iki nokta, üç nokta, sıralı noktalar" şeklindeki türleriyle birlikte Türkçeye mal olmuştur.

3. Türk Dilinde Noktalama İşaretlerinin Kısa Tarihi

3.1 Orhun Yazıtlarında Kullanılan Noktalama İşaretleri

Türkçenin en eski yazılı belgeleri, bilindiği gibi Köktürklerden kalan yedinci yüzyıla ait Orhun Yazıtlarıdır. Bu yazıtlarda kullanılan yegâne noktalama işareti olarak iki nokta (:) görülmekte, başkaca hiçbir işaretle karşılaşılmamaktadır.

bilge : tonyukuk : ben özüm : tabgaç iline : kılntım : türk bodun : tabgaçka : körür erti

türk bodun : kanin bulmayin : tabgaçda : adrıltı : kanlantı : kanin kodup :

tabgaçka : yana içikdi : tenri : ança temiş erinç : kan bertim :

Bu işaret, Orhun Yazıtlarında kelimeleri veya kelime gruplarını ayırmak için kullanılmıştır. İki nokta işaretinin, bu metinlerde şu kuralara uyularak kullanıldığı söylenilebilir:

1. *Uzunca kelimeler genellikle bu işaretle birbirinden ayrılır.*
2. *Tek heceli veya çok kısa kelimeler, genellikle, kendinden sonraki veya önceki kelimeyle birlikte yazılır.*
3. *İki kelimededen oluşan türlü kelime grupları, genellikle birlikte yazılır.*
4. *Üç hatta dört kelimededen oluşan ibarelerin de ara-sıra birlikte yazıldığı görülür.⁴*

4. Bu belirmeye ilgili olarak bk. Talat Tekin, Orhun Yazıtları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s XXIII, XXIV.

3.2. Uygur Harfleriyle Yazılmış Metinlerde

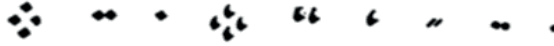
Kullanılan Noktalama İşaretleri

Uygurluk kelimesine de kaynaklık eden Uygurlar, matbaa kullanarak bastıkları ve çoğalttıkları pek çok edebî esere sahiptir. “Orhon Türkçesinin devamı sayılan eski Uygur Türkçesi metinlerinde de sistematik olmayan daha çok süsleme amacıyla kullanılan bazı işaretlere rastlanmaktadır. Bu konuda ünlü Alman Türkolog A von Gabain, Eski Türkçenin Grameri'nde Uygur yazmalarındaki noktalama işaretleri için şunları söylemektedir.⁵

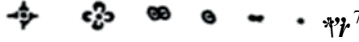
“Noktalama işaretleri; nokta, iki nokta ve nadiren de ikiden fazla noktaldır. Bunlar, çoklukla, iki cümle arasına konur, çok kere de tabii olarak, konulmaz çok zaman da, eşit iki cümle arasında bulunurlar. Mani metinleri -söz konusu yazıda- siyah noktalamaların kırmızıya çevrilmelerinden anlaşılırlar.”

Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi I* adlı eserinde Uygur yazmalarında kullanılan noktalama işaretlerinden bahsederken, Budist ve Mani dinlerine ait metinlerde geçen noktalama işaretlerini ayrı ayrı belirtir.⁶ “Birbirinden farklı olan noktalama işaretleri sayesinde,, metinlerin münderecatını öğrenmeden bunların hangi dine ait oldukları, ilk bakışta tayin edilebilmektedir.” der.

Budist metinlerindeki noktalama işaretleri şunlardır:

Mani metinlerinde ise şu işaretler kullanılmıştır:

3.3. İslâmî Dönem'deki Eserlerde

Kullanılan Noktalama İşaretleri

Uygur yazmalarında görülen sistematikleşmemiş ve daha çok süsleme amacıyla kullanılmış olan noktalama işaretleri, bir geleneğin devamı olarak, Arap harfleriyle yazılmış İslâmî Türk edebiyatının ilk

5. A. von Gabain, Eski Türkçenin Grameri (Çev. Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 11.

6. Ahmet Caferoğlu, Türk Dili Tarihi I, İÜEF Yayınları, İstanbul 1970, s. 173.

7. Mahir Kalfa, Noktalama İşaretlerinin Türkçenin Öğretimindeki Yeri ve Önemi, Ankara 2000.

ürünlerinden olan Divân u Lügati't-Türk'te de karşımıza çıkmaktadır. Bazı sayfalarda yazım düzenine güzellik kazandırmak düşüncesiyle, belki de daha çok göz zevkine hitap etmek amacıyla kullanılmıştır.

Her ne kadar bizde noktalama işaretleri kullanılmaya Tanzimat döneminde başlamıştır yargısı hiç araştırılıp tartışılmadan kabul görmüşse de gerçek tamamıyla böyle değildir. Bazı işaretleri, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde tam anlamıyla sistemleşmemiş olsa da görmektediriz. Bu açıdan Türk edebiyatının büyük bir değer ve önem taşıyan ürünlerinden Dede Korkut hikâyelerinin Dresden nüshasında cümle sonunda büyükçe bir nokta (•) işaretinin kullanılmış olması dikkatimizi çekmektedir. Bunun, söz konusu metin incelendiğinde gelişigüzel kullanılmış ve sadece süsleme için yer verilmiş bir işaret olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu büyükçe nokta işareti, metinde pek çok kez tamamlanmış bir yargının, açıkçası cümlenin sonunda kullanılmıştır.⁸

*Dede Korkut soylamış • Allah Allah dimeyince işler oñmaz kâdir
Tanrı virmeyince er bayımaz • ezelden yazılmasa kul başına kaza gel-
mez • ecel va'de irmeyince kimse ölmez • ölen adam dirilmez çihan cân
giriü gelmez bir yigidiün kara tag yumrusunca malı olsa yıgar direr •
taleb eyler nasibinden artuğın yiyebilmez • urlaşuban sular taşsa deniz
tolmaz • tekebbürlik eyleyeni Tanrı sevmez • gönlin yüce tutan erde dev-
let olmaz •*

Bu nüshanın son bölümünde, Uygurca Budist yazmalarında görülen süsleme amaçlı ❦ işareti kullanılmıştır Eski Anadolu Türkçesine ait daha başka metinlerde de bu tür kullanımlarla karşılaşılmaktadır. 14. yüzyılda Şeyyad Hamza'nın yazdığı *Yusuf ve Zeliha* mesnevisinde de mısralar arasında virgüle benzeyen işaretin (') kullanıldığı göze çarpmaktadır.⁹ Yazmalarda, nesirden nazma geçilirken ve nazımda mısraları birbirinden ayırmada; nesirde de çeşitli paragraflar arasında cümlenin anlamıyla ilgili olmayan, daha çok göze hitap eden sözünü ettiğimiz işaretler kullanılmıştır.¹⁰ 15. - 16. ve daha sonraki yüzyıllara ait metinlerde de süsleme amaçlı işaretlerin kullanıldığına rastlanmaktadır.

8. Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile), Dresden Nüshası, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 2-3.

9. Şeyyad Hamza, Yusuf ve Zeliha (Nakleden: Dehri Dilçin), Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1946, s. 10, 11, 12 ve ötesi.

10. Söz konusu durumla ilgili olarak ekler kısmına bakılmalıdır.

3.4. Tanzimat Dönemi İle Başlayan

Süreçte Kullanılan Noktalama İşaretleri

Bizde, noktalama işaretleri, ilk kez, Tanzimat döneminde kullanılmaya başlamıştır. Bu yenilikten Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* adlı oyununda söz edilerek birkaç noktalama işareti açıklanmıştır:

Mu'terize ( ) içinde bulunan kelâm hâli tarif eder.

Şöyle bir hatt-ı ufkî — söz başına delâlet eder.

*Nokta. sözün nihâyetine alâmet olur.*¹¹

Dönemin diğer önemli şahsiyetlerinden Ahmet Mithat Efendi, *Felâatun Beyle Rakım Efendi*¹² adlı hikâyesinde nokta, iki nokta, sıralı noktalar, soru, ünlem, ayraç, köşeli ayraç, konuşma çizgisi gibi işaretlere yer vermiş, ancak virgül ve noktalı virgül işaretlerini hiç kullanmamıştır. Şinasi de *Şair Evlenmesi* adlı oyununda yukarıda sözünü ettiği işaretlere yer vermesine rağmen, virgül ve noktalı virgül işaretlerini kullanmamıştır. Bunların yerine kelimeler arasında mesafe bırakarak bir ayırma işareti olan virgölün görevini karşılamaya çalışmış olmalıdır.

Şair Evlenmesi'nden 11 yıl sonra (1871) yayımlanan Direktör Âli Bey'in Moliere'den uyarladığı *Ayyar Hamza* adlı oyunda noktalama işaretlerinin daha yaygın kullanıldığını görüyoruz.¹³ Âli Bey, piyesinin sonunda kullandığı noktalama işaretlerinden soru, ünlem, ayraç, konuşma çizgisi ve sıralı noktalardan kısaca bahsetmiştir.

Tanzimat döneminde, noktalama işaretleri, önceleri tiyatro eserlerinde, hikâye ve roman gibi yazı türlerinde, daha sonra da şiirde kullanılmaya başlamıştır. Yine bu dönemde, batıdan yapılan çevirilerde, noktalama işaretlerinin kullanılmasına rastlanmaktadır. Yusuf Kâmil Paşa, Fransızcadan çevirdiği *Terceme-i Telemak'ta*¹⁴ da nokta, ayraç ve tırnak işaretlerini kullanmıştır.

Tanzimat dönemi metinlerinde ve, ki bağlaçlarından önce ve sonra virgül kullanılması, *evet* ve *hayır* kelimelerinden sonra noktalı virgölün yer alması Fransızca imlânın etkisine bağlanabilir.

3.5. Servet-i Fünûn Dönemi'nde Noktalama

Tanzimat döneminde, Şemseddin Sami ve Rezaizade Mahmut

11. İbrahim Şinasi, *Şair Evlenmesi*, İstanbul 1277, s. 2.

12. Ahmed Midhat, *Felâatun Beyle Rakım Efendi*, İstanbul 1874.

13. Bu konu hakkında Enver Naci Gökşen de bazı belirlemelerde bulunmuştur: (bkz. "Noktalama İşaretlerinin Dünü ve Bugünü", *Dilbilgisi Sorunları*, s. 108 vd.).

14. Yusuf Kâmil Paşa, *Terceme-i Telemak*, İstanbul 1279.

Ekrem gibi yazar ve şairlerin noktalama işaretlerini daha dikkatli ve yerli yerinde kullanma çabası içerisinde oldukları görülmüştü. Servet-i Fünûn döneminde de bu işaretlerin daha açık ve ayrıntılı kullanılmasına özen gösterilmeye çalışılmıştır. Özellikle Tefik Fikret ve Mehmet Akif Ersoy şiirlerinde noktalama işaretlerini önemsemiş, yerinde kullanmaya gayret sarf etmişlerdir.

Bu dönemde, düzyazıda Halit Ziya'yı noktalama işaretlerinin özenle kullanılmasında önemli bir romancı olarak görmekteyiz.

Tanzimat'tan Cumhuriyet dönemine doğru yaklaştıkça gazete, dergi ve kitaplarda noktalamanın uygulanmasında kurallara bağlanmadaki eğilimler daha çok belirginlik kazanmış, bu işaretler ayrıntılı olarak kullanılmaya çalışılmıştır.

Servet-i Fünûn döneminde çıkan gazete ve dergilerde, özellikle Tanzimat'ta Şemseddin Sami tarafından ortaya konan noktalama işaretleri temel alınarak kullanılmıştır.

Bu dönemde bazı yazarlar, yazılarında üç nokta yerine iki nokta işaretini tercih etmiştir. "Ne yazmalı, ne yazmalı".. Ne yazmalı? Herkes ne yazıyor ise onu yazmalı.."15 Reklâm, afiş ve benzeri yazılarda dikkat çekmek için birkaç ünlem işaretinin yan yana kullanıldığı olmuştur. "!!! Aboneler İçin Mücib İstifâde İkramiye !!!"16

3.6. Millî Edebiyat Dönemi'nde Noktalama

Millî Edebiyat döneminde Ömer Seyfettin, yazılarında noktalamaya ayrı bir değer vermiş, hikâyelerinde de bu işaretleri başarıyla uygulamıştır.

Dönemin fikir ve anlayışını yansıtan önemli dergilerden "Genç Kalemler" ve "Türk Yurdu"nda, dil ve edebiyat konuları işlenirken imlâyâ da önemli ölçüde yer verilmiş, fakat noktalama konusu üzerinde hemen hemen hiç durulmamıştır. Daha önceki dönemlerin sözlük ve gramer kitaplarındaki noktalama anlayışları esas alınmış, bunların yerli yerinde kullanılmasına şiir ve düzyazıda özen gösterilmiştir.

Özellikle Ömer Seyfettin, Ali Canip, Ziya Gökalp, Mustafa Haluk ve Kâzım Nami gibi isimler, Genç Kalemler dergisinde çeşitli konulara ilişkin görüş ve düşüncelerini, dönemlerine göre titizlik göstererek, tatmin edici sayılabilecek bir noktalama anlayış ve uygulayısıyla kaleme almışlardır.

15. Nabizade Nazım, Servet-i Fünûn, Cilt 1, Sayı 4, 4 Nisan 1307.

16. Servet-i Fünûn, Cilt1, Sayı 26, 29 Ağustos 1307.

Bu dönemde noktalamaya dair dikkati çeken belli başlı özellikler şunlardır:

1. Şiirde de noktalamaya, nesirde olduğu gibi dikkat edilmiş özen gösterilmiştir. Mısra sonlarında noktalı virgül sıkça kullanılmıştır.

2. Soru ve ünlem işaretlerinin yanında üç noktanın düzyazıda sıkça kullanımı göze çarpmaktadır.

3.7. Cumhuriyet Dönemi'nde Noktalama

Tanzimat döneminde kullanılmaya başlanan noktalama işaretleri, gelişip yaygınlaşarak Servet-i Fünun ve Millî Edebiyat dönemlerinde de iyice olgunlaşmış ve yerleşmiştir. Cumhuriyet döneminde bu birikimden esas olarak yararlanmış, belli bir dönemden sonra noktalama, imlâ kılavuzlarının konuları arasında yer almaya başlamıştır.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında noktalama konusu, uzun bir süre imlâ kılavuzlarına girmemiştir. 1940'lı yıllarda, genel ihtiyaç ve istek üzerine noktalama konusu, imlâ kılavuzlarında yer almaya başlamıştır.¹⁷

İmlâ kılavuzlarına gelinceye kadar noktalama işaretlerinin kullanıldığı dönemin özelliklerini öncelikle belirlemekte zorunluluk vardır.

Cumhuriyet döneminde Harf İnkılabı'yla birlikte bazı noktalama işaretleri imlâmıza girmiştir. Örneğin kesme işareti, özel isimlere gelen ekleri ayırmak için kullanılmaya belirli bir zamandan sonra başlamıştır. 1929, *İmlâ Lûgati'nde* bu işaretin görevi, kısa çizgi ile karşılanmıştır.

4. Sonuç

Duygu ve düşünceleri daha açık ifade etmek, cümlelerin yapısını, duraklama noktalarını, anlam öbeklerini belirlemek, okumayı ve anlamayı kolaylaştırmak, sözün vurgu ve ton gibi özelliklerini belirtmek üzere noktalama işaretleri kullanılır. Yazılı anlatımda cümlelerin anlamını, sözün inceliklerini belirlemeye, çeşitli duygu ve düşünceleri ifade etmeye yarayan noktalama işaretleri, bütüncü görevler taşırlar.

Noktalama yazıda bir ihtiyaç olduğu gibi, yazılı bir metni okurken de bir kolaylık sağlar. Noktalamanın bir esasa bağlanmadan geliştiği güzel kullanılması ortak düşünme ve değerlendirmeyi engeller, karışıklığa sebep olur. Bunlar ve benzeri nedenlerle noktalama işaretlerinin sanıldığından daha eskiye giden bir tarihi vardır.

17. Bu görüşle ilgili olarak bk. 1941, İmlâ Kılavuzu, s. XXXIX'da şu dipnot yer almaktadır: "Noktalama işaretleri, imlâ kuralları içinde değildir. Birçok yerlerden gösterilen istek üzerine yalnız bilgi olmak üzere ana hatları buraya yazılmıştır."

Noktalamanın Türk yazınındaki tarihi de eskilere uzanır. Türkçenin eski dönemlerine gidildiğinde, yazılı metinlerimizde noktalama işaretlerine çok az sayıda ve türde yer verildiği görülür. Türkçenin en eski yazılı ürünleri olan Orhun yazıtlarında kelime ve kelime gruplarını bazen de cümleleri birbirinden ayırmak için iki nokta (:) işaretinin kullanıldığı bilinmektedir.

Orhun Türkçesinin devamı sayılan eski Uygur Türkçesinde de daha çok süsleme amaçlı kullanılan birtakım işaretlere rastlanmaktadır. Bu işaretler, cümlelerin anlamıyla ve yapısıyla ilgili olmayan, metnin daha çok hangi dine ait olduğunu belirlemeyi sağlayan daire içine alınmış noktalar şeklindedir.

Türkçenin Arap harfleriyle yazıldığı metinlerde de yer yer eski Uygur yazı geleneğinin yansımaları görülmektedir. Örneğin *Divân u Lûgati-t-Türk*'te süsleme amaçlı bazı işaretlerin varlığı dikkati çekmektedir (bkz. ek 4). Arap harfli başka Türkçe eserlerde de aynı özelliklere rastlanır.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden 15. yüzyıla ait *Dede Korkut Kitabı*'nın Dresden nüshasında, cümle sonlarında yer almak üzere büyük bir nokta işaretinin sistemli bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum, noktanın ilk kez yazımıza Tanzimat döneminde girdiği genel görüşünü hükümsüz kılmaktadır.

Türkçede, batılı anlamda noktalama işaretlerinin kullanılması Tanzimat döneminde çevirilerle görülmeye başlar. Önceleri hikâye roman ve oyun gibi türlerde, noktalama işaretlerinden bir kısmının kullanılmasına rastlanır. İlk kez nokta, ayraç ve uzun çizgi işaretleri, bu dönemde Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* adlı oyununda görülür.

Tanzimat döneminin önemli bir ismi olan Şemseddin Sami, noktalama konusunda büyük değer taşıyan *Usûl-i Tenkit ve Tertib* adlı çalışmasında, bugün kullandığımız hemen hemen bütün noktalama işaretlerini, çeşitli yazar ve şairlerden verdiği ayrıntılı örnek ve açıklamalarla, daha sonraki çalışmalara kaynak olabilecek şekilde ortaya koyar.

Şemseddin Sami, bu eserinde, önce noktalamanın tarihçesine ilişkin bilgiler vermiş, daha sonra noktalama işaretlerini sırasıyla fâsıla (virgöl), müfreze (noktalı virgöl), kâtı'a (nokta), şâriha (iki nokta), râbıta (kısa çizgi), fârika (uzun çizgi), mu'terize (ayraç), tefrîkiye (köşeli ayraç), mümeyyize (tırnak), istifhâmiye (soru), ta'accübiye (ünlem), nukât-ı takdiriyye (sıralı noktalar), bend (paragraf), yıldız (yıldız) işareti olmak üzere başlıca 14 türe ayırmıştır.

*Kâmûs-ı Türki*¹⁸ adlı sözlüğünün başında ise bu işaretlerden sadece 11'ine yer vermiş, katıa, rabıta, istifhamiye ve taaccübiye işaretlerini burada kullanmamıştır. Bunun yanı sıra adından daha önce söz etmediği eşit (=) işareti ve adını vermediği dik (||) ve yatay paralel (==) işaretleri listeye eklenmiştir. Böylece Şemseddin Sami 14 işaretle eserini yazmıştır.

Servet-i Fünûn ve Millî Edebiyat dönemlerinde de noktalamaya, yazılan kitaplarda, çıkarılan gazete ve dergilerde özen gösterilmeye çalışılmış, Tanzimat dönemine göre bu işaretlerin kullanımı yerleşip tutunma yoluna girmiştir. Ancak bu dönemde de noktalama konusunda sağlanmış tam birlik ve bütünlük söz konusu değildir.

Cumhuriyet döneminde, özellikle de Harf Devrimi'nden sonra yazı dilindeki imlâ ve noktalamanın gelişimi büyük bir hız kazanmıştır. İlk kez kesme işareti, bu dönemde ihtiyaçtan doğan bir zorunlulukla kullanılmaya başlamıştır. Ancak noktalama konusu uzun süre -1941'e kadar- imlâ kılavuzlarında yer alamamıştır. 1941 yılında Türk Dil Kurumu'nca çıkarılan *İmlâ Kılavuzu*'nda genel istek üzerine, noktalamaya yer verilmiştir.

Bu çalışmayla noktalamanın tarihçesi verilmiş, noktalamayı konu alan çalışmalar incelenerek değerlendirilmiştir. Bu çalışmada bir yandan meselenin tarihi yönü ve zaman içinde kaydedilen gelişmeler dile getirilmiş, bir yandan da dilin kuralları göz önüne alınarak, uygulamalar dikkatlice incelenerek, bir takım sonuçlara varılmıştır. Bu araştırmanın Türkçede noktalama konusuna bir katkı sağlayacağını ve bu alanda çeşitli tarihi dönemleri bir araya getiren ve özetleyen, daha önce yapılmış çalışmalarını güncelleyen ilk çalışma olması bakımından önemli bir boşluğu dolduracağını düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

- Ahmed Midhat; Felâton Beyle Rakım Efendi, İstanbul 1874.
Ali Bey; Ayyar Hamza, İstanbul 1870.
CAFEROĞLU, Ahmet; Türk Dili Tarihi I, İÜEF Yayınları, İstanbul 1970.
Divânü Lûgati't-Türk, Kâşgarlı Mahmud, Tıpkıbasım, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
ERĞİN, Muharrem; Dede Korkut Kitabı I, Giriş- Metin-Faksimile, TDK, Ankara 1958.
ERĞİN, Muharrem; Türk Dil Bilgisi, İÜEF Yayınları, İstanbul 1962.
GABAİN, A. Von; Eski Türkçenin Grameri, (Çev. Mehmet Akalın) TDK, Ankara, 1988.

18. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türki*, s. 14.

Mani dinine ait Uygur metinleri

— 222 226 228 230 232 234 236 238 240 242 244 246 248 250 252 254 256 258 260 262 264 266 268 270 272 274 276 278 280 282 284 286 288 290 292 294 296 298 300 302 304 306 308 310 312 314 316 318 320 322 324 326 328 330 332 334 336 338 340 342 344 346 348 350 352 354 356 358 360 362 364 366 368 370 372 374 376 378 380 382 384 386 388 390 392 394 396 398 400 402 404 406 408 410 412 414 416 418 420 422 424 426 428 430 432 434 436 438 440 442 444 446 448 450 452 454 456 458 460 462 464 466 468 470 472 474 476 478 480 482 484 486 488 490 492 494 496 498 500 502 504 506 508 510 512 514 516 518 520 522 524 526 528 530 532 534 536 538 540 542 544 546 548 550 552 554 556 558 560 562 564 566 568 570 572 574 576 578 580 582 584 586 588 590 592 594 596 598 600 602 604 606 608 610 612 614 616 618 620 622 624 626 628 630 632 634 636 638 640 642 644 646 648 650 652 654 656 658 660 662 664 666 668 670 672 674 676 678 680 682 684 686 688 690 692 694 696 698 700 702 704 706 708 710 712 714 716 718 720 722 724 726 728 730 732 734 736 738 740 742 744 746 748 750 752 754 756 758 760 762 764 766 768 770 772 774 776 778 780 782 784 786 788 790 792 794 796 798 800 802 804 806 808 810 812 814 816 818 820 822 824 826 828 830 832 834 836 838 840 842 844 846 848 850 852 854 856 858 860 862 864 866 868 870 872 874 876 878 880 882 884 886 888 890 892 894 896 898 900 902 904 906 908 910 912 914 916 918 920 922 924 926 928 930 932 934 936 938 940 942 944 946 948 950 952 954 956 958 960 962 964 966 968 970 972 974 976 978 980 982 984 986 988 990 992 994 996 998 1000

Levha 2: Eski Uygur Türkçesine ait bir metin (9.yüzyıl)

24
أَوْ سَجَابٍ وَحَوْءٍ أَدِيكٍ هُوَ هَيْجَانُ الشَّوْقِ وَالْعِشْقِ وَقَالَ
أَدِيكِي مِثْلِي مِثْلِي سَقِيحٌ مِثْلًا مِثْلِي ۝ كَوْنُكُمُ الْكَارِمِي ۝ يَوْمَ نَبِيكَ سَرْغُورِ
يَقُولُ هَيْجَانُ الشَّوْقِ وَالْعِشْقِ إِلَى الْحُبِّ وَهُوَ نَاجِعٌ إِلَى الْهَمِّ لَمَّا مَالَ تَلْبِي إِلَيْهِ
نَلْذَلِكَ يَضْفَرُ وَهِيَ ۝ أَرْكَ اسْمٌ جَامِعٌ لِلْحَجِّ لِتَوْلَاكَ أَرْكَ ۝ وَالشَّمْسُ
سَارِعٌ أَرْكَ ۝ وَالْأَجَاصُ قَرَأَ أَرْكَ ۝ يُقَالُ لِكُلِّ شَيْءٍ مَضْفُورًا أَرْكَ
وَمِنْهُ يُقَالُ لِلضَّفِيرِ أَرْكَ سَجَ ۝ أَرْكَ الْإِمَّةُ فِي مَكَانٍ مَدَّةً وَمِنْهُ
يُقَالُ سَوَاوُنُ كَوْرٍ أَرْكَ بَلَدِي أَيِ أَقَامَ الْجُنْدُ عَشْرَةَ أَيَّامٍ فِي مَكَانٍ وَاجِدٍ
لَا يَبْرَحُونَ وَلَا يَغْرُونَ وَكَذَلِكَ الْأَمِيرُ أَوْ قَبِيلَةٌ إِذَا أَقَامَ ۝ يُقَالُ لِكُلِّ
شَيْءٍ بِلِي أَرْكَ نَانِكٍ وَمِنْهُ يُقَالُ لِهَشِيمِ الْخَطْبِ أَرْكَ أَتُونَكِ ۝ أَرْكَ نَانِكِ
كُلُّ شَيْءٍ ذَائِبٌ مِثْلُ الشَّمْسِ وَغَيْرِهِ وَكُلُّ مَا ذَابَ بَعْدَ الْجُودِ كَذَلِكَ أَرْكَ
الْفَلَّةُ فِي الْحَابِطِ وَغَيْرِهِ وَفِي الْمَثَلِ كُنْزُ أَرْكَ يُقَالُ كُنْزُ أَرْكَ يُقَالُ
مَعْنَاهُ الْإِثْمَةُ فِي فَرَسِ الشَّمْسِ نَلْذَلِكَ لِأَخْلَفَ فِي مِيعَادِ الْأَمِيرِ يَضْرِبُ
هَذَا فِي الْأَسْرَاءِ وَيَوْمَ بَرَكَ الْخَلْفَ فِي عَدْتِهِمْ ۝ أَرْكَ كُلُّ مَا يَدْبَغُ بِهِ
الْجِلْدُ يُقَالُ مِنْهُ تَرَبَّى أَرْكَ لَدَى أَيِ دَبَغَ الْجِلْدُ ۝ أَرْكَ يَلْقَى الدَّائِمَةَ
فَالْبَارِقَةُ يُقَالُ مِنْهُ أَرْكَ أَتُ وَفِي الْمَثَلِ أَرْكَ إِبْرِي يَأْخُلُغُ أَرْكَ وَأَيُّ
فَاتْلِيغُ ۝ مَعْنَاهُ أَنَّ الْجِلْدَ سَمَةَ الْكَيْسَلَانَ يَجْرَعُ الْعَمَلُ الْكَيْسَلَةَ يَضْرِبُ
عَلَى رَأْسِهِ فَيُدِي بِوَجْهِهِ بِالْجِلْدِ وَتَوَكُّرُ الْكَيْسَلِ ۝ أَرْكَ نَانِكِ كَلِّحُ شَيْءٍ

فان شمس والاصح في فتح
بنيها بالسند في قول الخليل

أرض من رابع وكأبوعنه الغيرة
أرض من رابع وكأبوعنه الغيرة
أرض من رابع وكأبوعنه الغيرة

Levha 3: Türk dilinin ilk sözlüğü Dîvânu Lûgati't-Türk'ten bir sayfa (11.yüzyıl)

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِهِ تَمِيمٌ •

رسوله طيب السلام زمانه يقين بيات برينده قورقوت انا
ديرلر برار قورقوي اغوزك اول كشي تام بيلجيديني نه درسه
اولردني غايدن درلوجنر سويلردني حق تعالي ائلك كوكلنه
العام ايدردني قورقوت انا ايتدي آخري زمانه خانلق كر
فايده دكه گمننه اللرنه الميه • آخري زمان اولب قنانت
قونجه بوديدوكي عثمان نسلي دره ايشه سويلب كين بورد
ودني غنه بركا بگز سوز سويلدي • قورقوت انا اغوز توك
مشكيني حل ايدردني • هر نه ايش اولسه قورقوت انا يه
طايئنجيه ايشامز لردني هر نه كه بيورسه قول ايدردني
سوزين طوبت تام ايدردني دده • قورقوت من بيليش
اقه الله دينجه ايشلر اوگنر قادر توكري و برينجه ارباين
ازلون يان لسه قول بانسه قضا كلمه اجل و عن ايرنجيه
كس

كەسە اولنزه اولن ادم دولنر جخان جان كروكلنر بركنر
قره طاع بومر سجنه مالي اولسه نفر دبرو طلب ايلر نيفينلا
ارتوغن بيه بلنزه اولشون صولر طاشسه وكر طولنر تكرك
ابليني تنكري سومزه كوكلن يرجه صرتن ارده دولت اولنر
ياد او علي صاقله اغول اولنر بيوينه سالور كيدر
كوددم ديزه كلاد بد چك اولنر قره اشك باشنه اويان
اورسك قاترا اولره قراوشه طون كوروسك قادين اولره
ياپيا قار كرينسه يازن قالنر يا غلو كو كچه چمن كوز
قالنر اسكي پينوق بزا اولنر قري دشو دوست اولنر
قره غوجده قما چنر برل النره قره بولاد اوز قيليجي جانج
قيرم دونزار مالنه قيمينجه اوي چنره قرانادن كور مينجه
اوكت المانه اوغل امادن كور مينجه صفره چكزه اونق
انانك يتر ي دركي كه ذنك بري دره دولتو هول